

SCHIEDAM

verleden tijd

Hans van der Sloot

Schiedam verleden tijd

door Hans van der Sloot

De oude spoorbrug over de Schie, gefotografeerd vanaf de Schiedamse zijde. Nog niet zo lang geleden verleden tijd, hoewel deze foto dateert van het begin van deze eeuw. Tientallen jaren is aan deze brug en de daarbijbehorende overgang gesleuteld, totdat men in de vijftiger jaren radicaal besloot deze brug die uiterst intensief gebruikt werd te vervangen. De met de hand bediende signalen, wissels en bomen werden tegelijkertijd voor een automatisch systeem ingewisseld. Het schuitje aan de overkant is één van de toen bekende spoelingvletten die bij vloten tegelijk door de Schiedamse haven en de vaarten in de nabijheid van de stad zwierven. Ze werden speciaal gebruikt voor het ophalen en transporteren van de spoeling; het afvalprodukt van de branderijen dat uitstekend geschikt was voor de veemesterij. Geen wonder, het was tenslotte afgestookt graan.

De Schie, spoorbrug (tussen 1880-1890)

De Roode Koolbuurt met watermolen (voor 1910)

Aan de andere kant van de brug stond de watermolen van de Oud Mathenesserpolder. Een bijzonder exemplaar want watermolens worden slechts hoogst zelden uitgevoerd als stellingmolen. Oorspronkelijk had deze molen ook een ander, lager aanzien, maar in verband met de aanleg van de spoordijk en de bouw van het station verplichtte het Hoogheemraadschap de Hollandsche IJzeren Spoorweg Maatschappij tot verbouwing van de molen. Hierbij hanteerden de Hoogheemraden het windrecht dat voorschreef dat in de buurt van molens geen hoge bebouwing mocht komen. De HIJSM kapituleerde, bekostigde de verbouwing van de molen en zorgde dat het eerste stationsgebouw - een houten keet eigenlijk - zo laag was dat de watermolen niet werd belemmerd. De huisjes ernaast heetten in de volksmond de 'roode koolbuurt': naar het plaatselijk gebruik om afgezonderde buurtjes aan te duiden naar de welstand van de bewoners of andere in het oog lopende kenmerken. Zo waren er bijvoorbeeld ook de pilobuurt, naar pilo, de stof voor werkbreeken en de 'konijnenbuurt' waar gezinnen woonden die wel bijzonder rijk met kinderen bedeed waren.

De Schie bij de Overschieestraat rond 1880 op het moment dat een aantal branderijen klaar zijn met ruwlopen (het voor de eerste maal afstoken van het gegiste graanbeslag) en het spoeling pompen kon beginnen. Erg kieskeurig waren de boeren niet in hun middelen van transport. Alles wat (nog) varen kon was goed genoeg voor het vervoer van de warme, maffe pap. Behalve de traditionele vletten werd hier ook gebruik gemaakt van schepen die duidelijk betere tijden hadden gekend zoals platbodems, een bol en sloepen. Het schip in het midden wacht overigens niet op spoeling maar is geladen met fusten. Met jenever dus, bestemd voor afnemers langs de Schie. Eén van de mannen op de voorplecht is vermoedelijk C. de Mos, die omstreeks die tijd een beurtvaartdienst op Den Haag en Amsterdam stichtte en die tot in de tweede helft van deze eeuw één van de aangewezen transporteurs voor gedistilleerd zou blijven.

De Schie; spoelingschippers (circa 1895)

Pal tegenover de drukte bevindt zich de latere boerderij van de Gebroeders Meijer. Een landelijke uitloper vlakbij het hart van de stad. Dat omdat de 's Gravelandse polder nog nauwelijks ontsloten was. Alleen per pont was dit gedeelte bereikbaar. Vandaar dat deze polder z'n landelijke karakter behield met uitzondering van enkele dunne stroken bebouwing langs de Velle- en Noordvest, die hoofdzakelijk bestonden uit branderijen met daartussen wat schamele huizen en buurtjes zoals de Konijnenbuurt.

De Schie; boerderij tegenover de Overschiesestraat (1953)

's-Gravelandse polder; boerderij (1956)

Maar voor wie tot omstreeks 1958 de moeite nam om de polder in te trekken, was dit beeld heel gewoon. Landelijke rust op nog geen kilometer van het stadscentrum verwijderd. Daaraan kwam pas een einde door de aanleg van de 's Gravelandseweg en de bouw van een nieuwe brug over de Schie die in '59 werd voltooid. Vanaf dat moment heette de Schie-overgang ter plaatse de 'Proveniersbrug' in plaats van 'Spoelingbrug' dat stond sjieker en bovendien rekende Schiedam op die manier weer af met e n stukje verleden waarover de notabelen zich toen toch wel schaamden. Het besluit viel bij een groot van de Schiedamse burgerij in verkeerde aarde. Het stadsbestuur hield, met het oog op het komende koninklijk bezoek, echter halsstarrig voet bij stuk. Men kon het, argumenteerde het college, de Koningin niet aandoen om haar op de Spoelingbrug te verwelkomen. Dat zou stuitend zijn, een vorstin onwaardig en zou een smet werpen op de goede naam van deze stad. Wat de geschiedenis niet vermeldt is het feit dat deze discussie in hoofdzaak werd gevoerd door een paar Schiedamse journalisten die op voet van oorlog met elkaar stonden en er een gewoonte van maakten om elkaar middels hun kranten om de oren te slaan. Tot vermaak van het publiek overigens dat elk verschil van mening, elke spijker op laag water en elk nieuwtje dat zich daarvoor leende, breed uitgemeten op de mat vond, voorzien van hatelijke commentaren aan elkaars adres.

Het begrip Spoelingbrug verdween echter definitief evenals de bebouwing eromheen. De ene helft van de 'smalle' Broersvest, een slurfje tusen de Lange Kerkstraat en het Proveniersplein en het Koolas waren al met de grond gelijk gemaakt om ruimte te bieden aan de aansluiting op de 's Gravelandseweg. De oude branderij aan de Schie, waarin later een fietsenfabriek en het electrisch timmerbedrijf A.H. Fransen waren gehuisvest, verdween in de kolk van de Schie en de Noordvest.

Gespaard werden alleen het Proveniershuis en de oude Rijks-HBS die er op deze foto nog nieuw bijstaat. De schitterende bomen die het schoolgebouw later zouden omsluiten zijn nog maar net aangeplant. Vermoedelijk is dit de oudste foto van de stedelijke trots, waarvoor Schiedam zich veel moeite heeft moeten getroosten. Het gebouw werd nauwelijks gerechtvaardigd door het leerlingenaantal. Hoewel het onderwijs in Schiedam vrij goed geregeld was en de volle belangstelling had van de Schiedamse raad, bleven de HBS en de Latijnse school voorbeschikt voor de dunne bovenlaag van de samenleving. Doorstroming van de goedkope armen- en tussenscholen was er niet. Daarvoor was de standsongelijkheid te groot en ook de apathie en armoede van de bevolking zal een rol hebben gespeeld. Vandaar dat de Latijnse School in de voormalige Bank van Leening tijdens de bouw van de HBS gemiddeld tussen de tien en twintig leerlingen telde, die in alle vakken, behalve wiskunde, les kregen van de rector. Na diens dood leek het het Gemeentebestuur om die reden beter om de Latijnse school tezamen met de HBS te laten onderwijzen. Dat spaarde leerkrachten en geld.

Rijks-HBS (circa 1870)

Hoezeer de HBS op de hoek van de Overschiesestraat en het Overschiesplein een zaak was van de welgestelden - en daarmee in Schiedam de invloedrijken - blijkt ook uit het jarenlange gebruik om de straat tijdens de examens met stro af te dekken. De jongheren en sinds 1884 ook -dames, mochten niet worden afgeleid door de herrie die het personeel buiten maakte. Hier is een groep bezig met het lossen van stukken, d.w.z. vaten van vijfhonderd liter of meer, moutwijn. Bij toeval zijn een paar namen uit deze groep bekend. Het zijn van links naar rechts J. Kolling, W. van de Velde, Martinus Kooij, P. van der Marel, C. Bosman en Frank van de Velde.

Overschiesplein (1887)

De Ooievaarsbrug achter de Grote Markt (voor 1934)

De Ooievaarsbrug over de Schie die op het moment van deze foto al zo slecht was dat hij zowel voor motorvoertuigen als voor beladen paardenwagens gesloten moest worden. Deze brug verbond de binnenstad met het noorden, de brandersbuurt, waar de armoede nog schrijnender was en de hygiënische toestand nog slechter dan in de rest van de stad. Hier stonden de huizen, één of hooguit twee kamers groot, samengeperst tussen de branderijen. Het waren zonloze stegen waar de schimmel vaak op de straattegels en de muren stond, de huizen weggestopt achter de zwarte vaten die in rijen, soms twee, driehoog, langs de straten stonden. Hoe erg de toestand in Schiedam was, blijkt uit een onderzoek aan het begin van deze eeuw. Meer dan de helft van alle huizen beschikte slechts over één kamer. Meer dan de helft stond niet aan de straat en kon slechts bereikt worden via gangen, binnenplaatsen of door een steeg terwijl bijna de helft niet beschikte over een eigen privaat. Een klein aantal arbeiderswoningen beschikte over een doos, open en bloot vaak in de keuken of wat daarvoor door moest gaan.

Zijlstraat met achterzijde van de huizen aan de Breedstraat (circa 1930)

Tot na de tweede wereldoorlog bleven zelfs de open riolen nog bestaan. Sloten langs en tussen de huizen die min of meer schoongespoeld werden door het water van de Schie en de havens. Maar vaak haperde het spoelen door het opgehoopte vuil dat het water een groenig, zwarte kleur gaf en op zomeravonden ongelooflijk kon stinken. Berucht waren de Zijlstraat en Vlaardingerstraat waar een ware walm uit de openingen tussen de huizen sloeg en waar afval van een hele woonwijk en de inhoud van privaten, dozen en gootstenen voor de ingang van de watermolen ronddreef.

Op buitenstaanders zal de brandersbuurt best een schilderachtige indruk hebben gemaakt. Als ze het geluk hadden er te komen als alles redelijk schoon was. 'Nog een mooie kiek in de Zijlstraat genomen', vermeldt de fotograaf met enige trots. Maar de enige die er plezier aan beleefde was waarschijnlijk de fotograaf zelf. De woonomstandigheden waren zo slecht dat de mannen na het werk vaak in de distilleerderij bleven hangen, omdat het daar beter uit te houden viel dan in hun huizen. De meeste bazen tolereerden dat onder het motto: 'Dan gaan ze tenminste niet naar de kroeg'. Een typisch Schiedams

Zijlstraat (circa 1930)

staaltje van sociale zorg. De brandersknechts hadden vrij gebruik van licht en van jenever. Beter kon je als baas toch niet doen, zoals brander Th. P. Jansen gewetensvol voor de Enquête-commissie in 1890 verklaarde.

De uitspraak van Jansen is tekenend voor de arbeidsomstandigheden waaronder de brandersknechts moesten werken. Lange werkdagen voor een minimaal loon en alleen zondagmiddags vrij. Tijd om te gaan schaffen was er niet, behalve als de kinderen het eten naar de branderij brachten. Daar tegenover stond dan dat er voor gratis drank en een plek om te kaarten gezorgd werd.

Maar Th. P. Jansen was met zijn stoombranderij, met elektrisch licht zoals hij uitdrukkelijk tegen de leden van de Enquête-commissie verklaarde, een gunstige uitzondering. Het tweeploegensysteem dat hij hanteerde, was bij het overgrote deel van de branderijen onbekend. Werkdagen van drie uur 's nachts tot zeven uur 's avonds waren eerder regel dan uitzondering. En dat zonder onderbreking in een bedompte, nauwelijks geventileerde ruimte tussen de schuimende bakken en brandende ketels, waarmee elk ogenblik iets mis kon